

ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA OECONOMICA (Acta Univ. Lodz, Folia oecon.)	165	23-39	2003
--	-----	-------	------

Jadwiga Florczak-Bywalec*, Iwona Kukulak-Dolata**

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE BEZROBOCIA W POLSCE

1. UWAGI WSTĘPNE

Analiza obejmuje dwa aspekty przestrzennego zróżnicowania bezrobocia. Pierwszy to zróżnicowanie według województw, drugi według miejsca zamieszkania, a więc w przekroju miasto – wieś. Za podstawę przyjęto informacje dotyczące bezrobocia rejestrowanego w urzędach pracy (przekrój wojewódzki) oraz wyniki badań aktywności ekonomicznej ludności (miasto – wieś) w ostatnich kwartałach 1999 i 2000 r. Przyjęty okres wynika ze zmian w podziale administracyjnym kraju od 1 stycznia 1999 roku. Badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) nie zawierają wszystkich interesujących nas informacji w przekroju wojewódzkim, stąd konieczność korzystania z drugiego źródła informacji o rynku pracy.

2. BEZROBOTNI WEDŁUG WOJEWÓDZTW

Zjawisko jawnego, rejestrowanego bezrobocia występuje w Polsce od początku lat 90. Wiąże się je bezpośrednio z procesem transformacji, ale jego natężenie było zróżnicowane w ciągu ostatnich 12 lat. W początkowym okresie rosło do 1993 r., po czym sukcesywnie malało na skutek ożywienia

* Dr, starszy wykładowca w Katedrze Polityki Ekonomicznej UŁ.

** Dr, adiunkt w Katedrze Polityki Ekonomicznej UŁ.

B.U.L.

gospodarczego. W roku 1999 nastąpił ponowny wzrost bezrobocia i trend taki utrzymuje się do chwili obecnej.

W roku 2000 liczba zarejestrowanych bezrobotnych w urzędach pracy ukształtowała się na poziomie 2 702,6 tys. i była wyższa o 15% w stosunku do 1999 r. Mimo wzrostu tej wielkości nie został przekroczony najwyższy poziom bezrobocia z poprzedniej dekady (tj. z 1993 r., w którym liczba bezrobotnych wynosiła 2889,6 tys.).

Charakterystyczną cechą polskiego rynku pracy jest jego zróżnicowanie w układzie przestrzennym. Znajduje to odzwierciedlenie w liczbach bezwzględnych i w poziomie stóp bezrobocia. W 1999 r. wskaźniki dynamiki bezrobocia były we wszystkich województwach oprócz wielkopolskiego wyższe niż w 2000 r. W roku tym najwyższe przyrosty liczby bezrobotnych obserwowano w województwie śląskim (40,0%), małopolskim (38,2%), lubuskim (37,2%), a najniższe w województwie podlaskim (15,9%) i warmińsko-mazurskim (19,2%). Natomiast w 2000 r. bezrobocie najszybciej rosło w województwie wielkopolskim (47,7%) i śląskim (23,5%), a najslabiej zaś w województwie lubuskim (7,8%) i podlaskim (8,8%).

Wzrost bezrobocia w ciągu ostatnich dwóch lat był spowodowany wieloma czynnikami, takimi jak:

- napływ na rynek pracy osób z tzw. wyżu demograficznego,
- słabsze tempo wzrostu gospodarczego,
- restrykcyjna polityka monetarna i budżetowa,
- przyjmowanie statusu bezrobotnego z powodu opłacania przez państwo składki na ubezpieczenie społeczne,
- kontynuacja procesu restrukturyzacji niektórych dziedzin gospodarki (górnictwo, koleje państwowe),
- reforma systemu oświaty, ochrony zdrowia.

W wyniku wymienionych czynników stopa bezrobocia osiągnęła na koniec 2000 r. 15,0% i była wyższa o 4,6 punktu procentowego w porównaniu do 1999 r. Na koniec badanego okresu w 10 województwach przekroczyła poziom 15,0%. Najwyższe jej wartości odnotowano w województwie warmińsko-mazurskim (24,5%), lubuskim i zachodniopomorskim (po 20,5%), a najniższe w województwie mazowieckim (11,1%) i małopolskim (11,9%). (tab. 1). Dane te ponownie wskazują, że proces dezaktywizacji zawodowej następował z różnym natężeniem we wszystkich województwach, co spowodowało dywersyfikację stopy bezrobocia w układzie terytorialnym. Wydaje się, że proces ten w ciągu ostatnich dwóch lat został ograniczony. Nie jest to jednak efekt prowadzonej polityki na lokalnych rynkach pracy. Zostało to spowodowane zmianą podziału administracyjnego Polski. Uwzględniając stary podział na województwa i odpowiadające mu stopy bezrobocia

z 1998 r. obserwujemy, że jest znaczna różnica między najwyższym jej poziomem (20,5% dla województwa śląskiego), a najniższym (2,6% dla województwa warszawskiego)¹. Różnica jest prawie ośmiokrotna, podczas gdy nowy podział administracyjny znacznie zmniejsza te dysproporcje przestrzenne, co można zaobserwować w tym samym 1998 r., w którym różnica między najwyższym a najniższym poziomem stopy bezrobocia wynosi niewiele ponad 2,5 raza. Zjawisko to utrzymuje się na zbliżonym poziomie w ciągu ostatnich dwóch lat. Zmiana granic województw spowodowała więc tylko spłaszczenie stóp bezrobocia. W dalszym ciągu są gminy, powiaty, w których bezrobocie ma swój przestrzenny wymiar. Reasumując możemy stwierdzić, że mniejsze natężenie bezrobocia występuje na obszarach o stosunkowo wysokim rozwoju gospodarczym, silnie zurbanizowanych, a największe w gminach zacofanych gospodarczo, typowo rolniczych, obciążonych w przeszłości PGR-ami. Trzeba zauważyć, iż obserwowany w latach 90. wzrost gospodarczy nie zmienił tych dysproporcji, a jeszcze bardziej ujawnił opóźnienia rozwojowe poszczególnych regionów.

Tabela 1

Stopa bezrobocia według województw (stan na koniec grudnia)

Lp.	Województwo	1998	1999	2000
1	dolnośląskie	12,8	16,0	18,1
2	kujawsko-pomorskie	13,9	16,9	19,4
3	lubelskie	10,3	12,9	14,0
4	lubuskie	13,2	17,5	20,5
5	łódzkie	11,4	14,3	16,1
6	małopolskie	7,6	10,2	11,9
7	mazowieckie	7,6	9,5	11,1
8	opolskie	10,5	13,2	15,3
9	podkarpackie	12,3	14,5	15,9
10	podlaskie	10,8	12,5	13,7
11	pomorskie	11,0	13,8	16,2
12	śląskie	7,3	10,4	12,8
13	świętokrzyskie	12,1	15,1	16,5
14	warmińsko-mazurskie	19,7	22,4	24,5
15	wielkopolskie	8,0	10,5	12,3
16	zachodniopomorskie	13,9	18,1	20,5
	POLSKA	10,4	13,1	15,0

Źródło: *Bezrobocie rejestrowane w 2000 r. Informacje i opracowanie statystyczne*, GUS, Warszawa 2001.

¹ „Rocznik Statystyczny Pracy” 1999, (tab. 8(57)); *Stopa bezrobocia według województw*, GUS, Warszawa 2000, s. 88.

W podejmowaniu decyzji dotyczących regulacji rynku pracy istotne jest rozpoznanie struktury demograficzno-społecznej populacji bezrobotnych. Podstawową cechą demograficzną ukazującą zróżnicowanie pozycji na rynku pracy jest płeć. W badanym okresie w zbiorowości bezrobotnych dominowały kobiety. Udział ich w ogólnej liczbie bezrobotnych wynosił 56,4% w 1999 r. i 56,0% w 2000 r. Najniższy udział kobiet w populacji bezrobotnych w 2000 r. obserwowano w województwie łódzkim – 52,2%, a najwyższy w opolskim – 58,0% i śląskim – 57,9%. Wielkości te dowodzą, że kobiety częściej przyjmowały status bezrobotnego i są dyskryminowane na rynku pracy. Zjawisko to jest determinowane wieloma czynnikami, takimi jak tradycyjne podejście do roli kobiety w społeczeństwie, przywileje socjalne kobiet, upadek sfeminizowanych gałęzi przemysłu (włókienniczy, rolno-spożywczy), czy przeprowadzenie reformy w służbie zdrowia i oświacie.

Kolejną cechą silnie różniącą poziom i natężenie bezrobocia jest wiek. Status osoby bezrobotnej najczęściej przyjmowały osoby młode, tj. do 24 roku życia (30,4% w 2000 r.). Mniej liczną grupą były osoby w wieku 25–34 lata (26,4% w 2000 r.). Wymienione subpopulacje stanowiły 56,8% całej analizowanej zbiorowości. Należy podkreślić, że problem dezaktywizacji zawodowej dotyczy w największym zakresie ludzi młodych, w pełni sił twórczych i fizycznych. Zjawisko to jest niepokojące ze względu na utrudniony start zawodowy młodzieży.

Wydłużenie się w ich przypadku okresu pozostawania bez pracy grozi dewaluacją nabytej wiedzy oraz uniemożliwia nabycie doświadczenia zawodowego, a więc konkretnych kwalifikacji, które kształtowane są głównie w przedsiębiorstwie. Z drugiej strony należy uwzględnić fakt, że ta grupa wiekowa charakteryzuje się szczególnie wysoką płynnością² na rynku pracy, która m.in. wynika z procesu poszukiwania preferowanej pracy. To zaś zmniejsza zainteresowanie pracodawców młodzieżą, gdyż istnieje ryzyko, że będzie ona odchodzić z pracy.

Najwyższy odsetek bezrobotnej młodzieży (do 24 lat) w 2000 r. obserwowano w województwie małopolskim (36,0%), a najniższy w województwie zachodniopomorskim (26,0%) (tab. 2). Dane statystyczne wskazują, że udziały poszczególnych grup wiekowych – z wyjątkiem osób w wieku 35–44 lata – zmniejszają się w populacji bezrobotnych (tab. 2).

W przypadku osób w wieku 55 lat i więcej prawdopodobieństwo bycia bezrobotnym jest niewielkie. Udział tej grupy wiekowej w ogólnej liczbie bezrobotnych wynosił 1,8% zarówno w 1999, jak i w 2000 r. Było to spowodowane możliwością przejścia tej kategorii osób na zasiłki przedemerytal-

² I. Kukulak-Dolata, *Mobilność międzyzakładowa*, (w:) *Mobilność zasobów pracy. Analiza i metody stymulacji*, red. E. Kryńska, Warszawa 2000, s. 103.

ne. Osoby starsze są rzadziej zwalniane przez pracodawców z uwagi na ich doświadczenie zawodowe. W przypadku zaś niektórych zasłużonych pracowników, pracodawcy świadomie umożliwiają im dotrwanie do emerytury w dotychczasowym miejscu pracy.

Tabela 2

Struktura bezrobotnych według województw i wieku. Ogółem = 100,0

Lp.	Wyszczególnienie	Bezrobotni w wieku					
		do 24 lat	25-34	35-44	45-54	55 lat i więcej	
1	POLSKA	a	31,0	26,5	25,0	15,6	1,8
		b					
2	dolnośląskie	a	28,6	24,4	26,8	20,0	1,9
		b	28,2	24,4	25,7	18,3	1,7
3	kujawsko-pomorskie	a	30,8	27,1	25,0	15,4	1,6
		b	30,5	27,0	24,3	16,7	1,5
4	lubelskie	a	35,9	29,4	21,5	11,8	1,4
		b	34,6	29,4	21,8	13,0	1,2
5	lubuskie	a	29,3	25,2	27,5	16,8	1,2
		b	28,4	25,1	26,5	18,8	1,2
6	łódzkie	a	28,9	24,1	24,9	19,5	2,6
		b	28,3	25,1	24,0	20,2	2,4
7	małopolskie	a	37,9	28,8	23,2	9,6	0,8
		b	36,0	28,0	22,0	11,9	0,9
8	mazowieckie	a	28,7	26,0	25,0	17,6	2,7
		b	28,6	25,9	23,8	18,9	2,8
9	opolskie	a	29,0	15,6	24,9	17,8	2,5
		b	28,5	26,0	24,7	18,5	2,3
10	podkarpackie	a	3,6	31,5	23,6	10,3	1,0
		b	2,8	31,0	23,6	11,6	1,0
11	podlaskie	a	30,2	26,9	25,2	15,2	2,5
		b	29,4	26,6	24,7	16,8	2,5
12	pomorskie	a	28,5	25,0	25,7	18,7	2,1
		b	28,7	24,9	24,7	19,7	2,0
13	śląskie	a	32,2	24,9	25,5	15,5	1,8
		b	32,2	24,6	24,3	17,1	1,8
14	świętokrzyskie	a	31,0	28,3	24,6	14,7	1,5
		b	30,1	28,4	23,8	16,1	1,6
15	warmińsko-mazurskie	a	27,0	27,0	27,4	16,8	1,8
		b	27,3	26,1	26,5	18,3	1,8
16	wielkopolskie	a	35,9	26,4	23,5	13,2	1,0
		b	34,9	26,2	23,1	14,8	1,0
17	zachodniopomorskie	a	26,6	24,4	27,3	19,6	2,1
		b	26,0	24,8	25,9	21,2	2,2

a = 1998 r., b = 2000 r.

Źródło: jak do tab. 1.

Badania rynku pracy od lat dowodzą, że poziom wykształcenia determinuje zakres bezrobocia³. Dwie najliczniejsze grupy wśród bezrobotnych to osoby legitymujące się wykształceniem zasadniczym zawodowym (37,0%) oraz podstawowym i niepełnym podstawowym (33,4%). Przyczyną zatem gorszej ich pozycji na rynku pracy były niskie kwalifikacje, które wynikały z niedostatecznego wykształcenia. W ciągu ostatnich dwóch lat w skali kraju w niewielkim stopniu zmieniła się struktura bezrobotnych według poziomu wykształcenia (tab. 3). Świadczy to o petryfikacji bezrobocia w grupach o najniższym poziomie wykształcenia.

Tabela 3

Struktura bezrobotnych według województw i poziomu wykształcenia
(stan na koniec grudnia). Ogółem = 100,0

Lp.	Województwa	Wykształcenie					
		wyższe	średnie zawodowe	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	podstawowe niepełne	
1	2	3	4	5	6	7	
1	POLSKA	a	2,0	20,6	6,0	38,2	33,2
		b	2,6	20,8	6,2	37,0	33,4
2	dolnośląskie	a	1,7	20,9	5,4	37,5	34,5
		b	2,1	21,2	5,9	35,8	35,0
3	kujawsko-pomorskie	a	1,3	16,2	5,4	39,5	37,6
		b	1,8	16,7	5,6	38,6	37,3
4	lubelskie	a	3,0	24,4	7,2	37,8	27,6
		b	3,8	24,8	7,3	36,3	27,8
5	lubuskie	a	1,6	19,4	5,3	39,5	34,2
		b	1,9	19,6	5,6	38,5	34,4
6	łódzkie	a	2,2	19,8	7,0	33,2	37,8
		b	2,9	20,0	7,1	32,9	37,1
7	małopolskie	a	2,5	22,9	6,5	43,5	24,6
		b	2,9	23,0	7,3	41,9	24,9
8	mazowieckie	a	2,2	20,7	6,0	37,7	33,4
		b	2,8	21,4	6,0	36,7	33,1
9	opolskie	a	2,0	22,0	5,9	37,3	32,8
		b	2,4	20,2	6,9	37,2	33,3
10	podkarpackie	a	2,0	22,4	5,6	44,1	25,9
		b	2,7	22,2	5,8	40,2	29,1
11	podlaskie	a	2,6	22,9	7,0	35,4	32,1
		b	3,2	23,5	7,2	33,9	32,2

³ M. Socha, U. Sztanderska, *Strukturalne podstawy bezrobocia w Polsce*, PWN, Warszawa 2000.

Tabela 3 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7	
12	pomorskie	a	2,0	17,8	5,9	37,7	36,6
		b	2,4	18,6	6,0	37,4	35,6
13	śląskie	a	2,3	21,2	6,1	38,0	32,4
		b	2,7	21,3	6,0	36,2	33,8
14	świętokrzyskie	a	2,6	22,5	6,9	39,2	28,8
		b	3,5	23,0	7,0	38,3	28,2
15	warmińsko-mazurskie	a	1,3	18,1	5,0	35,4	40,2
		b	1,8	18,4	5,2	34,2	40,4
16	wielkopolskie	a	1,6	21,3	5,6	40,9	30,6
		b	2,1	21,0	5,5	39,7	31,7
17	zachodniopomorskie	a	1,7	17,0	6,2	33,8	41,3
		b	2,3	17,4	6,5	33,3	40,5

a = 1999 r., b = 2000 r.

Źródło: jak do tab. 1.

Najwyższy odsetek osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym odnotowano w województwie małopolskim (41,9%) i podkarpackim (40,2%), najniższy w województwie łódzkim (32,9%) i zachodniopomorskim (33,3%). W populacji bezrobotnych osoby z wyższym wykształceniem stanowiły 2,6% w 2000 r. i udział ich wzrósł o 0,6 punktu procentowego w porównaniu do 1999 r. Dane z tabeli jednoznacznie wskazują, że im wyższy poziom wykształcenia, tym większe możliwości zatrudnienia. Z drugiej strony należy dostrzec zjawisko wzrostu dezaktywizacji w tej grupie bezrobotnych we wszystkich województwach. Powstaje pytanie, czy jest to już efekt zwiększonej w Polsce stopy skolaryzacji na poziomie szkół wyższych.

Analizując strukturę bezrobocia według czasu pozostawania bez pracy stwierdzamy, że w wyodrębnionych okresach do 12 miesięcy odsetek osób zarejestrowanych jako poszukujące zatrudnienia zmniejszył się w badanym okresie. Natomiast udział osób ze statusem bezrobotnego powyżej 12 i 24 miesięcy zwiększył się odpowiednio z 18,3% w 1999 r. do 22,1% w 2000 r. i z 20,4% do 22,6%. Zjawisko to było symptomatyczne dla wszystkich województw w badanym okresie (tab. 4). Oznacza to, że rynek pracy w Polsce charakteryzuje się wysokim, ponad 40% udziałem bezrobotnych przez ponad rok poszukujących bezskutecznie pracy.

Niepokojąco wysokie udziały osób długotrwale bezrobotnych wywołują określone implikacje w sferze ekonomicznej i społecznej. Zjawisko to powoduje poważną degradację ekonomiczną tej grupy. Znajduje to m.in. wyraz w udziale osób posiadających prawo do pobierania zasiłku. W końcu 2000 r. tylko 20,3% zarejestrowanych w urzędach pracy bezrobotnych posiadało takie prawo. Obserwuje się w skali kraju zmniejszenie odsetka

Tabela 4

Struktura bezrobocia według województw i czasu pozostawania bez pracy. Ogółem = 100,0

Lp.	Województwa	Okres pozostawania bez pracy						
		poniżej 1 miesiąca	1-3	3-6	6-12	12-24	24 i więcej	
1	POLSKA	a	8,2	15,4	16,3	21,4	18,3	20,4
		b	6,6	15,5	15,4	17,9	22,1	22,6
2	dolnośląskie	a	8,6	16,1	16,3	22,4	18,2	18,5
		b	7,1	16,1	16,9	18,0	21,4	20,5
3	kujawsko-pomorskie	a	8,5	14,7	15,0	19,8	18,5	23,5
		b	6,6	15,0	15,5	17,3	20,8	24,8
4	lubelskie	a	7,3	13,8	15,0	21,5	20,4	22,0
		b	6,7	14,5	13,8	16,2	23,0	25,8
5	lubuskie	a	9,3	15,4	17,6	23,5	18,5	15,7
		b	6,9	15,6	16,8	19,0	22,9	18,8
6	łódzkie	a	8,5	14,8	14,5	21,7	19,3	21,2
		b	6,1	13,7	14,2	18,3	23,8	23,9
7	małopolskie	a	8,3	16,2	17,2	21,2	16,9	20,2
		b	6,4	14,8	15,7	18,5	22,6	22,0
8	mazowieckie	a	8,1	15,0	15,1	21,8	18,0	22,0
		b	6,0	14,8	14,4	18,0	23,0	23,8
9	opolskie	a	9,4	17,1	18,0	20,3	16,0	19,2
		b	7,7	16,4	14,4	20,1	21,1	20,3
10	podkarpackie	a	7,4	13,4	15,0	19,1	18,1	27,0
		b	5,9	13,8	13,7	16,2	21,6	28,8
11	podlaskie	a	9,3	15,4	15,9	19,1	19,5	20,8
		b	6,9	16,5	15,4	16,7	20,3	24,2
12	pomorskie	a	9,4	16,0	17,4	21,9	18,4	16,9
		b	7,2	17,1	16,4	18,6	21,2	19,5
13	śląskie	a	8,6	17,6	19,6	21,6	17,4	15,2
		b	6,5	17,1	17,1	20,0	21,5	17,8
14	świętokrzyskie	a	7,4	14,7	14,9	21,7	18,4	22,9
		b	6,0	13,7	13,7	17,2	24,1	25,3
15	warmińsko-mazurskie	a	7,1	14,5	14,7	20,3	19,4	23,9
		b	6,4	14,7	14,2	16,1	22,5	26,1
16	wielkopolskie	a	8,4	16,1	18,0	22,4	16,8	18,3
		b	6,9	16,3	17,0	18,1	21,8	19,9
17	zachodniopomorskie	a	7,8	16,7	17,1	22,3	19,1	17,0
		b	6,7	17,0	17,0	17,8	21,7	19,8

a = 1999 r., b = 2000 r.

Źródło: jak do tab. 1.

osób w tej grupie o 3,3 punktu procentowego w porównaniu do 1999 r. Zjawisko to częściowo tłumaczy się wymogiem dłuższego okresu pracy niezbędnego do otrzymania zasiłku z tytułu bezrobocia i skróceniem czasu

jego pobierania na obszarach, w których stopa bezrobocia kształtuje się poniżej średniej krajowej. Możemy w skali kraju wskazać województwa, w których odsetek osób otrzymujących zasiłki z Funduszu Pracy jest jeszcze mniejszy, jak na przykład województwo śląskie 11,1% i lubelskie 15,6%.

Osoby bezrobotne w okresie swojej aktywności zawodowej były związane przede wszystkim z sektorem prywatnym (65,9% w 2000 r. i 66,2% w 1999 r.). Proporcje te wynikają z dominacji tego sektora w gospodarce, co jest rezultatem dokonujących się przekształceń własnościowych. Sektor prywatny jako podstawowy pracodawca decyduje o liczbie tworzonych bądź likwidowanych miejsc pracy. Zjawisko dezaktywizacji zawodowej w sektorze prywatnym w najszerszym zakresie występowało w województwie wielkopolskim (78,7%), małopolskim (74,1%) i pomorskim (72,3%).

3. BEZROBOTNI WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA

Od 1990 r., kiedy w naszej gospodarce jednym z najbardziej dotkliwych skutków transformacji stało się bezrobocie, łączono je przede wszystkim z kryzysem gospodarczym w miastach. Upadek niektórych gałęzi przemysłu i zwolnienia grupowe były główną przyczyną rosnącej liczby bezrobotnych. Nie dostrzegano, zwłaszcza na początku minionego dziesięciolecia, problemu bezrobocia na wsi. Co więcej, w pierwszej kolejności zwalniano z pracy chłopo-robotników motywując to drugim źródłem utrzymania, jakim było gospodarstwo rolne. Ponadto przyczyną rosnącego bezrobocia na wsi było likwidowanie państwowych gospodarstw rolnych, w wyniku czego straciło pracę około 400 tys. osób⁴, a także upadek wielu nierentownych i spółdzielczych zakładów pracy na wsi.

Analizując bezrobocie według miejsca zamieszkania należy pamiętać, że charakterystyczną formą bezrobocia na wsi jest bezrobocie ukryte w rolnictwie indywidualnym. Obejmuje ono osoby pracujące wyłącznie lub głównie w gospodarstwach rolnych, z których pracy można zrezygnować bez szkody dla funkcjonowania gospodarstwa. Informacje o bezrobociu ukrytym pochodzą ze spisów rolnych. Ostatni taki spis przeprowadzono w 1996 r. i było wówczas 859 tys. osób uznanych przez właścicieli gospodarstw rolnych za częściowo lub całkowicie zbędne z punktu widzenia potrzeb gospodarstwa. Stanowiły one czwartą część osób w wieku produkcyjnym zaliczonych do pracujących w gospodarstwie rolnym⁵. Natężenie bezrobocia ukrytego było

⁴ Por. A. Jaźwińska, I. Sikorska-Wolak, *Turystyka wiejska a problemy bezrobocia na wsi. Ze szczególnym uwzględnieniem terenów przygranicznych*, „Wieś i Rolnictwo” 2000, nr 2(107).

⁵ I. Frenkel, *Zatrudnienie i bezrobocie w rolnictwie indywidualnym w świetle Powszechnego Spisu Rolnego 1996*, „Wieś i Rolnictwo” 1998, nr 3(100).

zróznicowane przestrzennie. Największe dotyczyło województw południowo-wschodnich oraz województw przygranicznych na zachodzie Polski (według podziału administracyjnego sprzed 1.01.1999 r.). O skali bezrobocia na wsi nie świadczy suma bezrobotnych zarejestrowanych i bezrobocia ukrytego, ponieważ czasami są to te same osoby.

Dane z BAEL, które stanowią podstawę analizy, nie zawierają żadnych informacji o bezrobociu ukrytym na wsi, ograniczymy się więc w tej sprawie do powyższych uwag.

Bezrobotni mieszkający na wsi stanowili w czwartym kwartale 2000 r. 34% ogółu bezrobotnych. Z danych BAEL wynika więc, że bezrobocie częściej dotyka ludność miejską. Liczba bezrobotnych i stopa bezrobocia jest tutaj wyższa. Udział mieszkańców wsi wśród bezrobotnych jest mniejszy niż udział ludności wiejskiej w ogóle ludności (38,0%). Jednak nie oznacza to, że mieszkańcy wsi są w lepszej sytuacji niż mieszkańcy miast. Z badań bezrobocia na wsi przeprowadzonych przez IER i GŻ wynika, że aż 57% całego rozpoznanego bezrobocia, łącznie z utajonym, jest udziałem mieszkańców wsi⁶. Województwa, w których od lat notowano najwyższe stopy bezrobocia, to rolnicze województwa popegeerowskie. W czwartym kwartale 2000 r. stopa bezrobocia w miastach wynosiła 16,9% i była o 2,6 pp. wyższa niż na wsi. Były jednak województwa, w których stopa bezrobocia na wsi była znacznie wyższa. Należy tu wymienić województwo pomorskie ze stopą bezrobocia 20,9% na wsi wobec 15,3% w mieście oraz warmińsko-mazurskie analogicznie 29,9% oraz 20,1%. Na taką sytuację miało wpływ trwale bezrobocie popegeerowskie⁷.

Czym różniły się przyczyny zaprzestania pracy w przypadku mieszkańców wsi i mieszkańców miast? Pierwsza różnica dotyczy udziału osób dotychczas nie pracujących. Znacznie więcej, prawie 28%, stanowiły one w grupie wiejskich bezrobotnych, w miastach było ich mniej niż 20% (por. tab. 5). Trzy razy częściej w miastach niż na wsi przyczyną zaprzestania pracy było przejście na rentę lub emeryturę. Na wsi była to przyczyna wymieniana najrzadziej (2,8% w 2000 r.). Likwidację zakładu lub stanowiska pracy jako przyczynę utraty pracy wymieniano prawie tak samo często na wsi i w mieście i była to w obu przypadkach przyczyna najczęstsza. Podała ją trzecia część bezrobotnych. Prawie dwukrotnie częściej mieszkańcy miasta przestali pracować ze względu na niezadowolające warunki pracy. Stosunkowo niewielkie różnice występowały w przypadku przyczyny: zakończenie pracy na czas określony, choć nieco częściej podawano ją na wsi. Nie było różnic w częstotliwości wymieniania ostatniej z badanych przyczyn zaprzestania pracy, jaką były względy rodzinne, osobiste.

⁶ Por. W. Michna, *Prognoza rynku pracy na wsi na pierwszą dekadę XXI wieku*, „Rynek Pracy” 2000, nr 8.

⁷ *Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2000*, GUS, Warszawa 2001, s. 3.

Bezrobotni według przyczyn zaprzestania pracy i miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Ogółem	Dotychczas niepracujący	Uprzednio pracujący						
			razem	renta emerytura	likwidacja zakładu pracy lub stanowiska	zwolnieni z innych przyczyn	niezadowolające warunki pracy	zakończenie pracy na czas określony, dorywczej	ze względów rodziny osobistych
			w tysiącach						
Ogółem									
1999	2 641	596	2 045	211	909	200	139	295	238
2000	2 760	594	20 167	173	969	215	133	358	257
Miasta									
1999	1 712	336	1 376	181	597	127	106	175	154
2000	1 824	334	1 490	147	661	145	104	210	178
Wsie									
1999	930	260	669	30	313	72	34	120	84
2000	937	260	677	26	308	71	29	149	79
			w procentach						
Ogółem									
1999	100,0	22,6	77,4	8,0	34,4	7,6	5,2	11,2	9,0
2000	100,0	21,5	78,5	6,3	35,1	7,8	4,8	13,0	9,3
Miasta									
1999	100,0	19,6	80,4	10,6	34,9	7,4	6,2	10,2	9,0
2000	100,0	18,3	81,7	8,0	36,2	7,9	5,7	11,5	9,7
Wsie									
1999	100,0	27,9	71,9	3,2	33,6	7,7	3,6	12,9	9,0
2000	100,0	27,7	72,2	2,8	32,8	7,5	3,1	15,0	8,4

Źródło: Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski IV kwartał 2000, GUS, Warszawa 2001, s. XLV-XLIX; obliczenia własne.

Tabela 6

Bezrobotni według kategorii i miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Ogółem	Bezrobotni, którzy			
		stracili pracę	zrezygnowali z pracy	powracają do pracy po przerwie	podejmują pracę po raz pierwszy
w tysiącach					
Ogółem					
1999	2 641	1 333	130	583	595
2000	2 760	1 429	153	584	594
Miasta					
1999	1 712	854	93	430	335
2000	1 824	939	117	434	334
Wsie					
1999	930	474	37	154	260
2000	937	490	36	151	260
w procentach					
Ogółem					
1999	100,0	50,5	4,9	22,0	22,5
2000	100,0	51,7	5,5	21,1	21,5
Miasta					
1999	100,0	49,9	5,4	25,1	19,5
2000	100,0	51,5	6,4	23,8	18,3
Wsie					
1999	100,0	51,5	3,0	16,5	27,9
2000	100,0	52,2	3,8	16,1	27,7

Źródło: Jak w tab. 5, s. L, LIII, LIV.

W tabeli 6 przedstawiono informacje dotyczące kategorii bezrobotnych w zależności od miejsca zamieszkania. W obu grupach ponad połowę stanowiły osoby, które utraciły pracę. Drugą kategorią pod względem liczebności na wsi byli ci, którzy chcieli podjąć swoją pierwszą pracę (prawie 28%), a w mieście osoby powracające do pracy po przerwie (blisko 25%). Najmniej liczna była grupa tych, którzy zrezygnowali z pracy. Charakterystyczne jest, że prawie dwa razy częściej należeli do nich mieszkańcy miast (6,4% w 2000 r.) niż mieszkańcy wsi (3,8%). Świadczy to zapewne o tym, że ludność wiejska ma mniejsze szanse na znalezienie nowej pracy i rzadziej podejmuje decyzję o odejściu z dotychczasowego miejsca zatrudnienia.

Tabela 7

Bezrobotni według okresu poszukiwania pracy i miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Ogółem	Okres poszukiwania pracy			
		do 3 mies.	4-6 mies.	7-12 mies.	13 mies. i więcej
w tysiącach					
Ogółem					
1999	2 641	613	520	681	828
2000	2 760	515	488	621	1 135
Miasta					
1999	1 712	426	343	425	518
2000	1 824	343	331	418	732
Wsie					
1999	930	187	177	256	310
2000	937	173	158	203	403
w procentach					
Ogółem					
1999	100,0	23,2	19,7	25,8	31,3
2000	100,0	18,6	17,7	22,5	41,1
Miasta					
1999	100,0	24,9	20,0	24,8	30,2
2000	100,0	18,8	18,1	22,9	40,1
Wsie					
1999	100,0	20,1	19,0	27,5	33,3
2000	100,0	18,4	16,8	21,6	43,0

Źródło: Jak do tab. 5, s. LV, LVIII, LIX.

Czynnikiem utrudniającym podjęcie pracy jest: długość okresu bycia bezrobotnym. Różnice między bezrobotnymi z miast i wsi zawiera tab. 7. Wyraźnie widać, że im dłuższy okres poszukiwania pracy, tym częściej w grupie znajdują się mieszkańcy wsi. Udział osób poszukujących pracy krócej niż rok jest zbliżony wśród bezrobotnych mieszkańców wsi i miast, nawet nieco mniejszy w grupie wiejskiej. Jednak udział długo-okresowo bezrobotnych, którzy i na wsi i w mieście stanowią najliczniejszą grupę, jest większy wśród bezrobotnych mieszkańców wsi. Trzeba dodać, że bezrobocie wśród ludności wiejskiej, zwłaszcza na obszarach popegeerowskich, ma charakter trwały. Trudności związane ze znalezie-

niem pracy wynikają w znacznym stopniu z braku kwalifikacji odpowiadających potrzebom gospodarki, bądź braku jakichkolwiek kwalifikacji⁸.

Ważnym czynnikiem decydującym o możliwości podjęcia pracy jest wykształcenie. Im wyższy jego poziom, tym niższa stopa bezrobocia – to prawidłowość występująca w różnych warunkach. Jakie różnice pod tym względem występują w przekroju miasto – wieś? Odpowiednie informacje zawiera tab. 8.

Tabela 8

Stopa bezrobocia według poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Wykształcenie				
	wyższe	policealne i średnie zawodowe	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	podstawowe i niepełne podstawowe
Ogółem					
1999	4,8	13,0	19,2	18,4	19,3
2000	4,8	13,6	19,6	19,2	20,2
Miasta					
1999	5,0	12,8	19,4	20,3	29,4
2000	4,6	14,0	19,8	21,8	32,9
Wsie					
1999	3,8	13,5	18,8	16,1	13,7
2000	6,0	12,8	19,1	16,3	13,3

Źródło: Jak do tab. 5, s. LXV, LXVIII, LXIX.

W przypadku miast występuje „klasyczna” zależność stopy bezrobocia od poziomu wykształcenia. W czwartym kwartale 2000 r. różnica między najwyższą stopą bezrobocia w przypadku osób z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym (32,9%) oraz najniższą dla osób z wykształceniem wyższym (4,6%) wyniosła aż 28,5 pp. Na wsi różnica między stopą bezrobocia dla krańcowych poziomów wykształcenia była prawie czterokrotnie mniejsza i wynosiła zaledwie 7,3 pp. Trzeba też zaznaczyć, że na wiejskim rynku pracy najwyższą stopą bezrobocia charakteryzowała się ludność z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (16,3%) i dopiero na drugim miejscu były osoby z wykształceniem podstawowym

⁸ Por. R. Czyszkiewicz, *Bezrobocie wśród pracowników państwowych gospodarstw rolnych*, „Polityka Społeczna” 1993, nr 5–6; L. Ostrowski, *Kryzys oświaty i kształcenia młodzieży wiejskiej*, „Polityka Społeczna” 1997, nr 4; W. Padowicz, *Praca i bezrobocie na wsi – diagnoza*, „Rynek Pracy” 1997, nr 5; A. Sikorska, *Edukacyjna zapaść*, „Nowe Życie Gospodarcze” 1999, nr 10.

i niepełnym podstawowym (13,3%). Ci z najniższym poziomem wykształcenia tylko nieznacznie bardziej narażeni byli na bezrobocie niż osoby z wykształceniem średnim zawodowym i policealnym. Świadczy to o ubogim jakościowo popycie na wiejskim rynku pracy. Bardzo małe bezrobocie wśród osób z wykształceniem wyższym wynika z niewielkiej liczby osób z tym poziomem wykształcenia na wsi. W 1995 r. wśród ludności w wieku 15 lat i więcej osoby z wyższym wykształceniem stanowiły w miastach 9,8%, a na wsi zaledwie 1,9%⁹.

Niski poziom wykształcenia mieszkańców wsi stanowi barierę poprawy sytuacji na wiejskim rynku pracy. Trzeba dodać, że w najbliższych latach, w perspektywie integracji z Unią Europejską, konieczna będzie restrukturyzacja rolnictwa. Skutkiem zmian będzie odpływ siły roboczej ze wsi. Konieczne są więc działania, w wyniku których powstaną nowe miejsca pracy dla tych, którzy będą musieli odejść z rolnictwa. Aby było to realne, szczególnej troski wymaga realizacja reformy edukacyjnej na obszarach wiejskich. Szkoły ponadpodstawowe zlokalizowane są w większości w miastach. Na obszarach wiejskich są niemal wyłącznie zasadnicze i średnie szkoły rolnicze. Młodzież wiejska częściej wybiera zasadnicze szkoły zawodowe niż licea ogólnokształcące. Do szkół zasadniczych zgłasza się co drugi absolwent szkoły podstawowej ze wsi i co trzeci z miasta, a do liceów ogólnokształcących odpowiednio 15% absolwentów ze wsi i 40% z miast. Ze względu na koszty młodzież wiejska często nie może kształcić się poza miejscem zamieszkania. Dostęp do szkół ponadpodstawowych wiąże się z lokalizacją tych szkół. Ważne jest również, aby profile kształcenia były dopasowywane do potrzeb rynku pracy¹⁰.

Odpływ mieszkańców wsi do pracy poza rolnictwem jest konieczny. Aby to jednak było możliwe muszą być lepiej wykształceni i zdobywać kwalifikacje, które ułatwią im znalezienie pracy. Niski poziom kwalifikacji ludności wiejskiej ogranicza jej mobilność, ale jest także przeszkodą w unowocześnianiu rolnictwa i awansu cywilizacyjnego wsi¹¹.

Ważną informacją o sytuacji na rynku pracy w przekroju miasto – wieś jest stopa bezrobocia według wieku. Największe różnice w poziomie stopy bezrobocia między ludnością wiejską i miejską występują w krańcowych grupach wieku wyodrębnionych w tab. 9. Wśród najmłodszych osób (15–24) stopa bezrobocia jest najwyższa zarówno w mieście, jak i na wsi. W mieście była jednak (IV kwartał 2000 r.) wyższa o 5,8 pp. Wyższa jest także stopa bezrobocia w mieście o (6,3 pp.) w grupie powyżej 45 roku życia. Trzeba jednak zaznaczyć, że ta grupa charakteryzuje się najniższą stopą bezrobocia.

⁹ *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, GUS, Warszawa 2000, s. 99.

¹⁰ Por. A. Sikorska, *op. cit.*

¹¹ Por. E. Kryńska, *Aktywizacja działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich*, Warszawa 1999, s. 29.

Tabela 9

Stopa bezrobocia według wieku i miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Grupy wieku			
	15-24	25-34	35-44	45 i więcej
Ogółem				
1999	32,5	15,6	12,2	10,4
2000	34,1	16,2	13,2	10,7
Miasta				
1999	34,4	15,4	12,2	12,5
2000	36,7	16,0	14,4	12,9
Wsie				
1999	29,8	16,0	12,2	6,3
2000	30,9	16,5	11,1	6,6

Źródło: Jak do tab. 5, s. LX, LXIII, LXIV.

Niższa stopa bezrobocia wśród ludności wiejskiej wynika także z regulacji prawnych. W świetle ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu z 14 grudnia 1994 r. z późniejszymi zmianami, osoby, które posiadają gospodarstwo rolne o powierzchni powyżej 2 ha przeliczeniowych, nie mogą być zarejestrowane jako bezrobotne. Zasilają więc szeregi bezrobocia ukrytego na wsi. Jeśli jednocześnie uwzględnimy przestrzenne zróżnicowanie bezrobocia według województw oraz w przekroju miasto – wieś, to wyraźnie widać, że większa stopa bezrobocia występuje w województwach popegeerowskich. Największa różnica, 9,8 pp. na niekorzyść wsi, występuje w województwie warmińsko-mazurskim¹².

4. UWAGI KOŃCOWE

Podsumowując możemy wyodrębnić pewne cechy polskiego bezrobocia, takie jak:

- przestrzenne jego zróżnicowanie,
- wysoki poziom dezaktywizacji zawodowej wśród młodzieży,
- długookresowe poszukiwanie pracy,
- wysokie jego natężenie wśród osób o niskich kwalifikacjach,
- rosnący udział osób bez prawa do zasiłku z tytułu bezrobocia.

¹² *Aktywność ekonomiczna...*, s. 3.

Wymienione cechy dowodzą, że bezrobocie w Polsce ma w dalszym ciągu charakter strukturalny, długookresowy. Nie można go traktować wyłącznie jako skutek zmian systemowych. Bezrobocie, a właściwie proces jego zmniejszenia powinien być nadrzędnym celem polityki gospodarczej. Wymaga on uruchomienia działań kompleksowych w ramach polityki gospodarczej państwa w jej wymiarze regionalnym i lokalnym.

Z analizy danych statystycznych oraz z badań dotyczących bezrobocia na wsi¹³ wynika, że bezrobotni mieszkający na wsi stanowią grupę bardzo zróżnicowaną, wymagającą szczególnych działań urzędów pracy. Są to osoby o niskich kwalifikacjach, długotrwale bezrobotne, wielokrotnie rejestrujące się w urzędach pracy. Często występuje zjawisko kumulowania się bezrobocia w rodzinach. To wszystko powoduje, że poprawa sytuacji na wiejskim rynku pracy wymaga systematycznych, długookresowych działań na podstawie programów wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, uwzględniających zmiany w systemie edukacji pod kątem potrzeb lokalnych rynków pracy.

Jadwiga Florczak-Bywalec, Iwona Kukulak-Dolata

SPATIAL VARIATIONS IN UNEMPLOYMENT IN POLAND

The analysis encompasses two aspects of spatial variations in unemployment. The first of them are variations in particular regions of the country, and the other one variations according to the place of dwelling and, thus, in the town-village crosssection. The analysis of statistical data and different studies focussed on unemployment in rural areas shows that unemployed rural inhabitants represent a very differentiated group requiring special activities of employment agencies.

¹³ Por. E. Draus, *Aktywność zawodowa bezrobotnych na wsi zarejestrowanych w urzędach pracy (część I)*, „Wieś i Rolnictwo” 2000, nr 4 (109).